

Un possible molí als afores de la *Lleyda* de la conquesta

El Segre, riu que subratlla la ciutat al seu pas, ha estat des de sempre una font de beneficis per a la ciutat, i al mateix temps part de la seva ruïna quan les aigües enfurismades tornaven a reprendre el seu antic camí, emportant-se tot allò que se li posava al davant.

La domesticació d'aquest riu ha estat una de les tasques recurrents dels habitants de la ciutat. Un exemple d'aquesta domesticació realitzada ja des d'antic és la creació de canals, derivacions i basses, per tal d'aprofitar-lo per a la realització de recs o la transformació del corrent en força energètica.

És aquest darrer punt el que ara ens interessa. L'activitat arqueològica duta a terme a la ciutat, descobreix de tant en tant restes fora de l'habitual ja que majoritàriament es duen a terme en zones on abans se situaven els habitatges. De vegades aquestes

zones conserven restes d'èpoques anteriors a aquest establiment i donen com a resultat la troballa que avui presentem.

Breu descripció del desenvolupament urbà a la zona

L'excavació realitzada al núm. 94 de l'avinguda de Blondel se situa al conegut com Barri Nou de Sant Antoni. Aquest barri, creat a les darreries del segle XIII, és fruit del creixement de la ciutat en els segles centrals de l'edat mitjana, mercès, sobretot, a la seva puixança comercial i artesana.

A la imatge podem apreciar la situació del molí en referència amb el tancament andalusí i que continua en ple funcionament al segle XII.

Aquesta extensió urbanística es rebel·la aquí amb la construcció de dos habitatges dividits per l'existència d'un carrer i separats del riu per un mur/façana que lliga a nivell de fonaments les dos cases. Posteriorment, al segle XV, aquest primer tancament es amortitzat per una muralla de proporcions ja més respectables i que tancarà el barri fins arribar a la que serà la torre de Sant Antoni a la confluència entre l'actual avinguda Blondel i la plaça d'Espanya.

Entre els segles XVI i XVII, sembla haver-hi un progressiu abandonament de les zones properes a la muralla que molt probablement respon a una

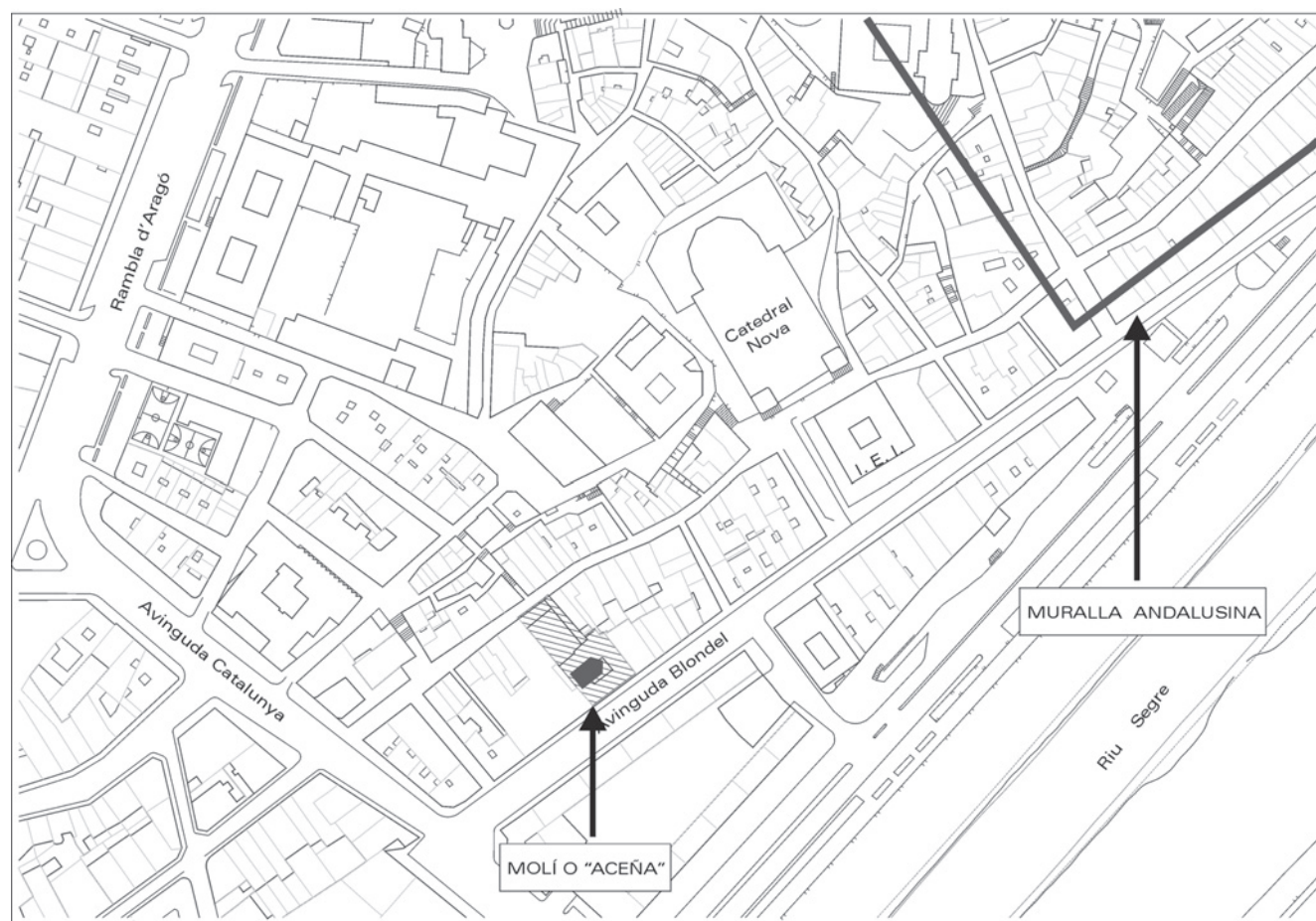

Fig. 1. A la imatge podem apreciar la situació del molí en referència amb el tancament andalusí que continua funcionant al segle XII.

progressiva davallada tant econòmica com social i que es tradueix a altres zones de la ciutat amb la necessitat de reduir el perímetre murallat. En aquest cas concret, l'abandonament converteix en horts el que abans havien estat habitatges, i continuarà de la mateixa manera fins que al darrer terç del segle XVIII s'instal·la el convent de la Mercè, traslladat des de la seva anterior seu a la plaça de l'Almudí Vell a causa de l'emplaçament de la Nova Catedral al solar que ocupaven aquests frares redemptors de captius.

El motiu d'aquest article, però, se situa en una fase anterior a aquesta breu explicació, concretament quan els límits de la ciutat estaven ben marcats per la línia de muralla andalusina, que resta conservada al núm. 54 del carrer Blondel.

Els molins de la *Lleyda* medieval

A les fonts escrites que conservem de la ciutat, hi ha una sèrie de referències als molins que jalonen el riu al llarg del seu recorregut així com dels seus afluents. Bàsicament es tracta de documents que parlen de l'arranjament de sèquies, d'aprofitament de les aigües, la seva restricció a l'estiu o la reforma d'aquestes estructures. La situació o localització exacta d'alguna d'aquestes estructures resulta molt problemàtica, fins i tot en intentar lligar-la amb les sèquies amb què es relacionen.

De les sèquies la més antiga citada és la d'Alcarràs, a la qual freqüentment se li ha atribuït un origen romà, encara per demostrar. Aquesta solcaria de forma paral·lela el marge dret del riu resseguint les corbes de nivell. Relacionats amb aquesta i, per tant, subsidiaris de les seves aigües, ens trobem els molins serradors que els templers i la casa de Montcada posseïren entre el pont major i el portal de la fusteria (actual carrer Alcalde Mestre), també anomenats molins de Gardeny. Se citen gran quantitat de sèquies com la de Torres que de forma paral·lela a l'anterior, discorre per la riba esquerra del Segre fins arribar a Torres de Segre. Altres mencionades són la de Fontanet i Vallcalent, a més d'altres lligades a rieres o rierols com la de la Femosa a l'est, Picabaix al nord, Noguera al costat de la muralla nord de la ciutat o els directament relacionats amb els molins com la de Cervià, o Antoni de Casa Gualda. Tots aquests molins parteixen del segle XII i continuen apareixent a la documentació en èpoques posteriors.

Les citacions més abundants que hem pogut consultar són dels segles XIV i XV en el *Llibre dels Concalls* (AML) entre 1340 i 1431, i és que els molins es reparen i perllonguen la seva vida fins èpoques molt avançades. Ho vam poder comprovar a l'excavació del carrer Anselm Clavé núm. 18 en què un molí d'origen medieval, probablement un dels que es mencionen com dels hospitalers, és ocupat intermitentment fins al segle XX així com el molí de Sant Anastasi, alimentat per la sèquia de Fontanet i actual seu del Museu de l'Aigua.

Les activitats que es duen a terme als molins, siguin fariners, d'oli, serradors o drapaires, continuaran essent necessàries per a la ciutat fins època contemporània i la presència esdevindrà sempre lligada fins un darrer moment a l'existència de corrents fluvials.

El molí hidràulic de l'avinguda Blondel

A les excavacions que vam dur a terme l'any 2002 en un solar de l'esmentada avinguda vam fer una troballa que no esperàvem. I és que davant del tancament de la ciutat, la seva muralla, aparegueren restes constructives que ens parlaven d'un establiment anterior a aquesta.

Aquest establiment datable pels volts de mitjan segle XII, no ens aclareix la seva filiació cronològica ja que els materials recuperats de vegades semblen més propers amb el món Andalusí que amb el cristià posterior.

Cal dir, d'altra banda, que aquesta estructura no s'ha acabat d'excavar i restaria una nova campanya que ens permetés documentar completament la planta que se'n conserva, la qual cosa no descartem atesa la profunditat dels fonaments de la mateixa (quatre metres per sota del nivell actual).

L'edificació localitzada es caracteritza per tenir un lateral apuntat en forma de proa de vaixell que exerceix una funció de tallamar dividint la força de l'aigua que arriba conduïda possiblement a través d'una sèquia o represa en el riu. Aquesta represa o conducció que amb orientació diferent a la del tallamar apareix a la dreta de la següent imatge, conduïria les aigües vers el rodet motriu.

Per a nosaltres, el fet de trobar-se en aquesta localització dins del curs del riu i amb els trets morfològics que la caracteritzen, ens fan pensar en que es tracta d'un molí de roda vertical o "aceña". Tot i que segons Luis Martínez Lorenzo (MARTÍNEZ 1999) aquest terme no distingeix d'una forma clara uns molins d'uns altres, malgrat que sembla haver una coincidència en definir, sobretot, la seva situació dins o al costat de rius amb gran cabal i de caràcter continuat.

Cercant paral·lels propers, trobem un molí de roda vertical a Velilla de Ebro (LORENTE 2000), mentre que la planta més explícita la trobem a Zamora a la localitat de Bretó.

A la ciutat, Flocel Sabaté menciona l'existència segons la documentació d'un molí de roda vertical, "Molendino rodero de Mir de Renyer" (SABATÉ 2003, 335).

No cal explicar aquí la importància que adquireixen els molins com a força econòmica a l'edat mitjana, i la seva multiplicació al voltant dels cursos de riu més o menys abundants.

En aquests molins no només es transformarà el blat en farina sinó que n'hi ha que són serradors i drapaires. La indústria dels pel·leters en aquest moment és amb molta diferència la més important de la Lleida de l'alta edat mitjana i contribueix en molt a la gran embranzida que experimenta la ciutat (SABATÉ 2003, 338), però l'activitat tèxtil anirà prenent protagonisme a partir del segle XIII.

Tal com hem dit al començament de l'apartat, desconexem la totalitat de la planta ja que l'excavació fora del recinte emmurallat no entrava als primers plantejaments, només el just per poder documentar l'alçat extern de la muralla. La localització d'un lateral de l'estructura avui protagonista de l'article propicià

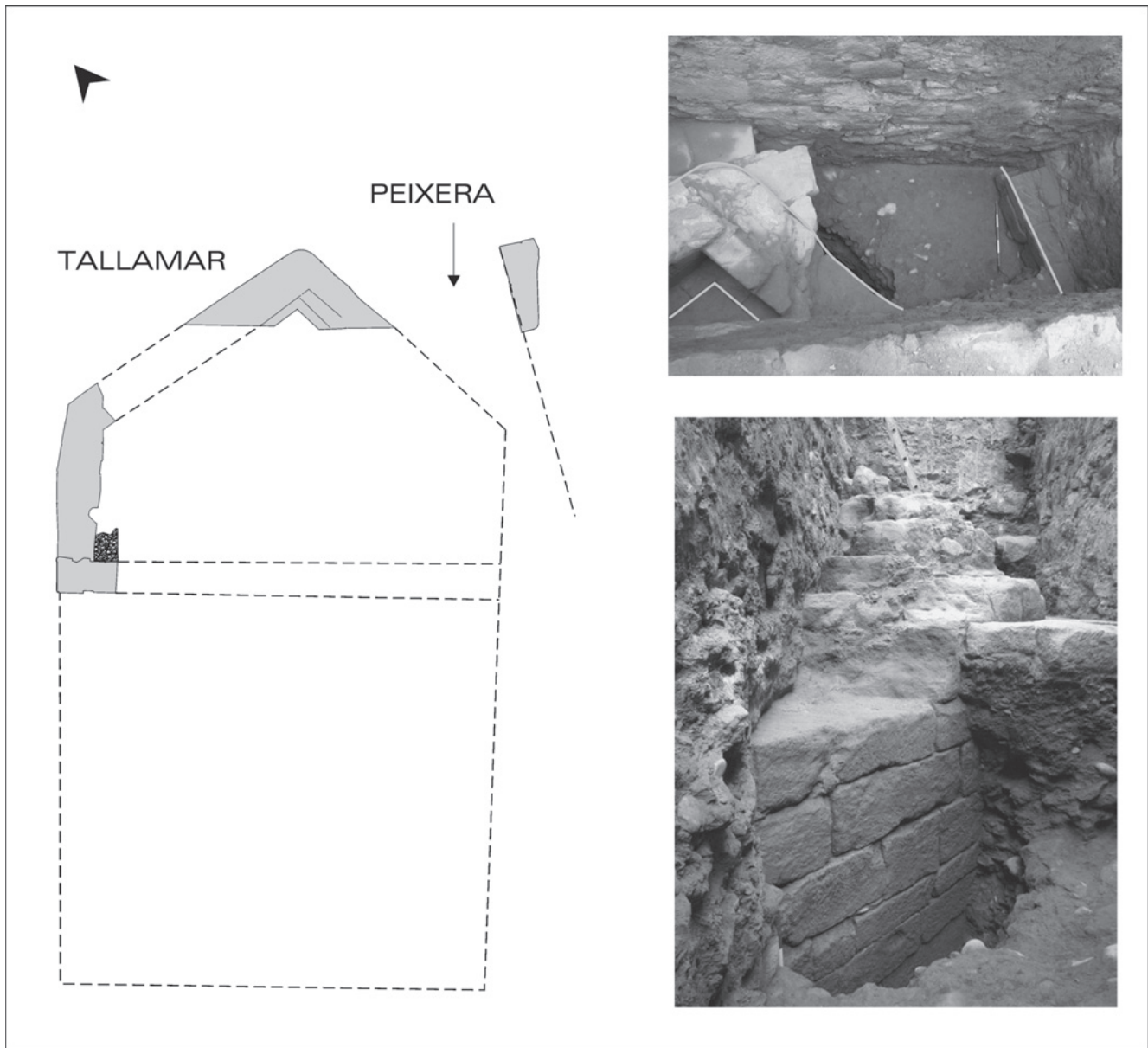

Fig. 2. A l'esquerra tenim la planta restituïda de part del molí amb el tallamar. A la dreta, detall del tallamar i el muret que dirigiria l'aigua vers la roda vertical. A sota, detall de l'alçat del tallamar.

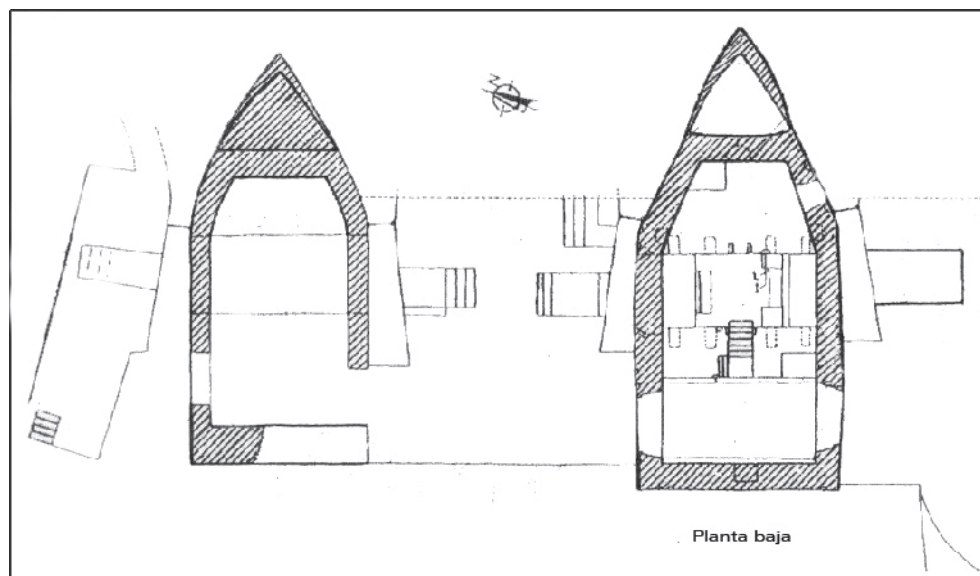

Fig. 3. Reproducció de la planta del molí de Bretó a Zamora. PEDRERO 2001.

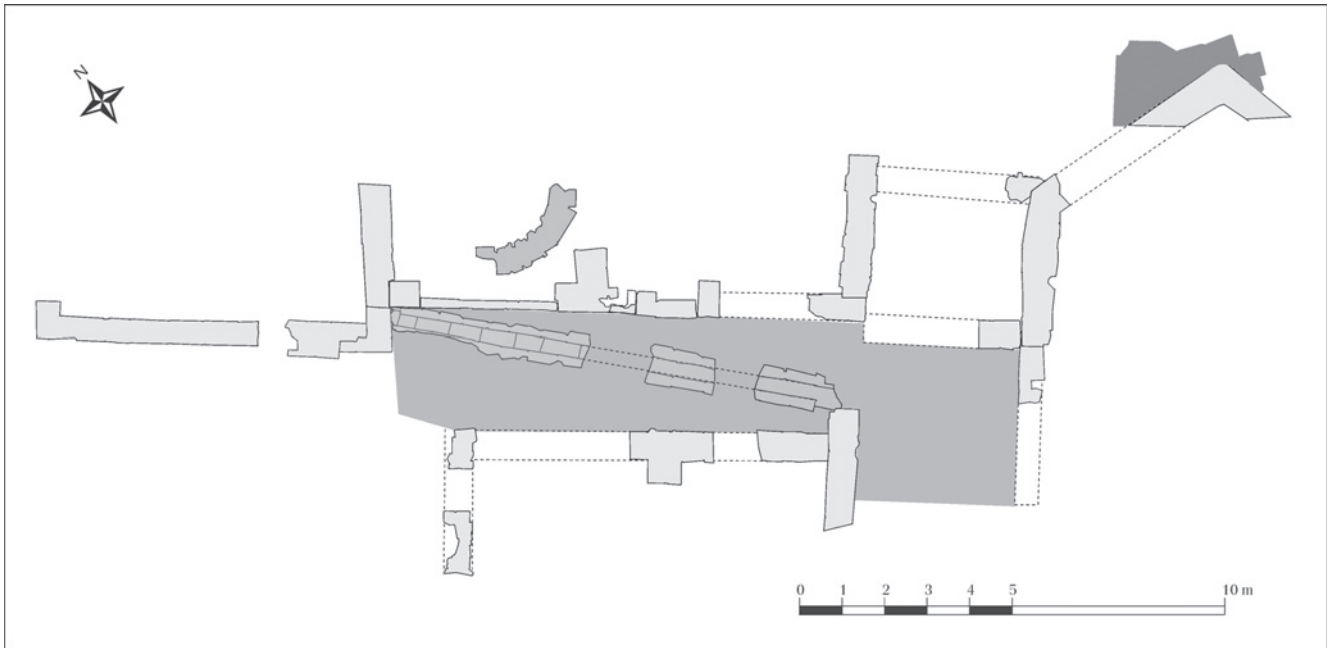

Fig. 4. Reproducció de la planta a la tercera fase, en què el molí s'amortitza construint habitatges adossats al parament exterior.

la realització d'una cata per tal de comprovar la seva continuïtat. Els resultats són els que aquí exposem, però sempre en espera d'una intervenció que pugui completar la planta de l'estructura. A la zona intervinguda, no sempre s'arribà als estrats fundacionals ja que l'espai per excavar era reduït i cada vegada més humit. Els materials ceràmics, representats per olles de cocció reductora, gerres i safes oxidades, escadussers, de filiació no gaire clara, no ens han pogut aportar el moment precís de la seva construcció, que abasta doncs, la totalitat del segle XII.

Desconeixem l'autèntica organització interna, i el nombre de rodes hidràuliques que posseiria, només vam documentar una petita part de pavimentació feta amb calç i còdols que formaria part potser de la zona on se situen les moles. Segons hem pogut veure, aquests edificis acostumen a tenir dos plantes; la baixa, a la què ens referim ara, és on es realitza la mòlta del gra, i la de dalt de vegades fa funcions de magatzem o també d'habitatge.

La vida d'aquesta estructura resulta efímera, i així ho demostra la realització de canvis estructurals com la construcció d'un mur adossat a la façana nord, o l'obertura d'una porta en aquest mateix indret, quan hauria estat molt poc indicat en un moment de funcionament del molí. Aquests canvis els datem cap a mitjan segle XIII, coincidint amb la progressiva urbanització de la zona.

Però per què deixa de funcionar el molí? La resposta que se'ns acut és la més simple i alhora efectiva; la manca d'aigua. Potser un canvi en el curs del riu o una època de sequera que faci minvar el nivell de les aigües. Tots aquests factors i potser algun altre que ara per ara se'ns escapa, podrien explicar la manca d'aigua, tan important per a una estructura com aquesta que aprofita l'aigua directament del riu i no a partir de canals o repeses com els molins de rodet horitzontal.

Com hem comentat al paràgraf anterior, l'urbanisme que s'estableix en aquesta zona a partir del segle XIII, necessita una zona lliure d'aigua i sanejada per al correcte establiment humà i, per tant, aquesta ocupació de part de les estructures del molí al segle XIV només s'explica en aquest sentit, és a dir, amb un canvi de funcionalitat de l'estructura, que a partir d'ara comptarà amb un paviment de lloses, més propi d'un pati, a la part exterior del tallamar.

La realització d'una nova intervenció se'ns fa necessària per poder corroborar la correcta identificació de l'estructura i conèixer la seva planta de forma més acurada així com tots els elements que l'envoltaven en la seva funcionalitat.

Marta Morán Álvarez

Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida

Bibliografia

LORENTE 2000

M. Lorente Algora, *Inventario, Catalogación, Análisis y Estudio del Patrimonio Hidráulico Protoindustrial de la Ribera del Ebro en la Provincia de Zaragoza*. Ediciones electrónicas del Servicio de Patrimonio Etnológico, Lingüístico y Musical. Diputación General de Aragón.

LLADONOSA 1974

J. Lladonosa, *Història de Lleida*. Volum I. Lleida, 1974.

MARTÍNEZ 1999

L. Martínez Lorenzo, "Deslizamientos semánticos de la palabra "aceña"", *II Jornades de Molinologia*.

Molinologia 1998
Actes de les II Jornades de Molinologia, Terrassa-La
Pobla de Cérvoles 1998.

MORÁN 2005
M. Morán, *Int. 146. Memòria de l'excavació arqueològica*.
Inèdit.

PEDRERO 2001
J Pedrero Alonso, *Los molinos de la Provincia de
Zamora*.

SABATÉ 2003
F. Sabaté, *Història de Lleida*, vol. 2. *Alta edat mitjana*.
Pagès Editors, Lleida

Intervencions arqueològiques i paleontològiques a Lleida durant l'any 2004

La *Revista d'Arqueologia de Ponent* presenta, continuant amb el que es ve realitzant des del seu exemplar de 1995, un breu resum de les intervencions arqueològiques i paleontològiques dutes a terme a la província de Lleida l'any 2004. Per poder realitzar-ho han estat requerides les dades als Serveis Territorials de Lleida del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, al Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida i al Servei d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, els quals un any més ens les han aportat de manera amable i diligent.¹

La nostra tasca s'ha limitat, doncs, a registrar les intervencions i classificar-les de manera similar a com s'ha anat fent any rere any amb la intenció de mantenir una certa uniformitat i coherència amb els anys anteriors. A partir de la informació recollida només s'ha fet una simple descripció quantitativa sobre els tipus d'intervencions, les comarques on van ser realitzades i els períodes afectats.

Som conscients que aquestes dades que es presenten només mostren indicadors quantitius, i potser discutibles en la seva representativitat, de la realitat de l'activitat arqueològica a les terres de Lleida. Les anàlisis de major profunditat i que puguin entrar en una descripció més qualitativa tant de les intervencions com dels seus resultats, depassen els objectius d'aquest text, que pretén ser merament informatiu.

Les intervencions arqueològiques i paleontològiques de l'any 2004

L'any 2004 es dugueren a terme un total de 118 actuacions arqueològiques, segons es desprén de la *Memòria d'actuacions arqueològiques de l'any 2004* a l'àmbit dels Serveis Territorials de Lleida del Departament de Cultura de la Generalitat, i de les informacions aportades pel Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida i del Servei d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Sobre el total de 118 actuacions un 61,02% poden ser considerades d'urgència: excavacions d'urgència i preventives (27,12% sobre el total d'actuacions),² les intervencions d'avaluació de risc (prospeccions i sondejos que representen el 20,34%) i les de con-

1. Cal agrair el gest als responsables dels respectius serveis: Josep Gallart, Anna Oliver i Joan Ramon González, i fer-lo extensiu als seus col·laboradors.

2. D'ara endavant s'entendrà que tots els percentatges són sobre el total de actuacions si no s'indica el contrari.